

ARTUR KOROBYWICZ (Lublin)

Zmiany w ustroju sądownictwa najwyższego w Królestwie Polskim w latach 1815-1876

I. Uwagi wstępne. II. Do Powstania Listopadowego. III. Do utworzenia warszawskich departamentów Rządzącego Senatu. IV. Warszawskie departamenty Rządzącego Senatu.

I

Sądownictwo było w Królestwie Polskim tą dziedziną życia publicznego, która najdłużej opierała się tendencjom rusyfikacyjnym. Organizacja i ustrój sądów, wykształcone w okresie istnienia Księstwa Warszawskiego, przetrwały — jeśli nie liczyć zmian w instancji najwyższej — w kształcie prawie niezmienionym aż do reformy sądowej w latach siedemdziesiątych XIX stulecia. Oznacza to, że sądownictwo Królestwa było w swej organizacji niepodobne do sądownictwa rosyjskiego, a pod względem administracyjnym i jurysdykcyjnym całkowicie odrębne i niezależne. Wprowadzenie w 1842 r. jako instancji najwyższej warszawskich departamentów Rządzącego Senatu, w praktyce niezależności judykacyjnej nie przerwało¹, a i zamierzone przez to upodobnienie sądownictwa Królestwa do Cesarstwa było tylko fragmentaryczne i powierzchowne. Zachowanie odrębności sądowej Królestwa jest tym bardziej znamienne, że od 1831 r. poczynając, we wszystkich innych dziedzinach życia publicznego i zarządu trwały nieprzerwanie procesy upodabniania instytucji Królestwa do Cesarstwa i podporządkowywania wprost organom petersburskim. Jednocześnie zaś prowadzone były intensywne prace kodyfikacyjne, zmierzające także do radykalnej reformy organizacji sądowej Królestwa. Świadczy to o tym, że organizacja sądownictwa wykształcona w Księstwie Warszawskim w oparciu o wzory francuskie, przy jednoczesnym uwzględnieniu pewnych urządzeń z czasów dawnej Rzeczypospolitej oraz

¹ W. Sobociński, *Zapomniane prawo o organizacji sądownictwa w Królestwie Polskim z 1856 r.*, CPH, t. XXII, z. 1, 1970, s. 113.

pruskich i austriackich, najbardziej odpowiadała stosunkom społecznym na tej części ziem polskich².

II

Konstytucja Księstwa Warszawskiego w art. 16 i 72³ funkcje najwyższej instancji sądowej powierzała Radzie Stanu działającej jako sąd kasacyjny. Skład, kompetencje i tryb postępowania w sądzie kasacyjnym określił dekret z 3 kwietnia 1810 r., wprowadzając organizację sądu kasacyjnego⁴. W trybie kasacyjnym rozpatrywane mogły być tylko wyroki ostateczne, ale jeszcze nie prawomocne, zaskarżone z powodu naruszenia prawa materialnego lub formalnego. Dekret szczegółowo wyliczał powody kasacyjne. Sąd kasacyjny w żadnym wypadku nie mógł rozpatrywać sprawy merytorycznie ani zmieniać wyroku w całości lub części. Rola jego ograniczała się do wskazania przepisu prawnego, który zaskarżony wyrok naruszał, skasowania wyroku i przekazania sprawy innemu sądowi równego stopnia do rozpatrzenia. Wykładnia prawa dokonana przez sąd kasacyjny nie wiązała tego sądu⁵. Takie określenie funkcji sądu kasacyjnego stanowiło fundament organizacji sądowej, w której każda sprawa do momentu ostatecznego osądzenia przechodziła najwyżej przez dwie merytoryczne instancje sądowe.

Działalność sądu kasacyjnego została przerwana razem z likwidacją Księstwa Warszawskiego i Rady Stanu, a tym samym bieg spraw tak cywilnych, jak i karnych w trybie kasacyjnym uległ wstrzymaniu. Powstała potrzeba wyznaczenia sądu, który by przynajmniej tymczasowo przejął obowiązki sądu kasacyjnego, wypełniając istotną lukę w wymiarze sprawiedliwości. Uchwałą Rady Najwyższej Tymczasowej z 22 marca 1814 r. postępowanie w sprawach karnych ze skarg kasacyjnych, tak zaległych, jak bieżących, nałożono na Sąd Apelacyjny⁶. Wkrótce przeprowadzono zmiany w atrybucjach sądu kasacyjnego, polegające na tym, iż Sąd Apelacyjny po uchyleniu wyroku w trybie kasacyjnym nie odsyłał sprawy do ponownego postępowania w innym sądzie, ale sam rozstrzygał merytorycznie. W ten sposób Sąd Apelacyjny, który dotychczas był sądem

² Ibidem, s. 119.

³ Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego (DPXW), t. I.

⁴ DPXW, t. II, s. 151 i n.; A. Heylman, *O sądownictwie w Królestwie Polskim*, Warszawa 1834, s. 19.

⁵ Art. 9 i nast. dekretu z 3 kwietnia 1810 r.; W. Sobociński, *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1964, s. 247-248; A. Heylman, *Historia organizacji sądownictwa w Królestwie Polskim*, Warszawa 1861, t. I, s. 81.

⁶ DPXW, tom dodatkowy, s. 7-9; Centralnyj Gosudarstwiennyj Istoriceskij Archiw w Leningradzie (CGIAL), F. 869, op. 1, nr 605 (1866), k. 37-45 — „Objaśnienie oddzielnych artykułów projektu podstawowych zasad reformy sądowej w Królestwie. Cz. I — ustrój sądów”; W. Sobociński, *Historia ustroju...*, s. 257-258; A. Heylman, *O sądownictwie...*, s. 22-23.

czysto cywilnym, zaczął rozpatrywać także sprawy karne, stając się jednocześnie instancją kasacyjną i apelacyjną⁷.

Ewidentne wady tego rozwiązania tkwiły w połączeniu w jednej i tej samej instancji dwóch różnorodnych funkcji oraz w zaspokojeniu jedynie potrzeb sądownictwa karnego.

Postanowieniem Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego z 21 września 1815 r. dla rozstrzygania spraw cywilnych w trybie kasacyjnym utworzony został Sąd Najwyższej Instancji, któremu jednocześnie nadano też kompetencje ostatecznego ich rozstrzygania li merytorycznie. Pozostawiając w Sądzie Najwyższej Instancji powody kasacyjne wskazane w organizacji sądu kasacyjnego z 1810 r. i w zasadzie ten sam tryb postępowania w sprawach cywilnych, wprowadzono pewne zmiany polegające na zniesieniu urzędu prokuratora, zniesieniu kasacji dla zadośćuczynienia prawu (*in satisfactionem legis*), rozpatrywaniu kwestii przyjęcia lub odrzucenia skargi na posiedzeniach niejawnych. Ponieważ Sąd Najwyższej Instancji w wypadku uchylenia zaskarżonego wyroku sam decydował w sprawie merytorycznie, mecenasi musieli jednocześnie z przedstawieniem powodów kasacyjnych czynić wnioski co do meritum spornej kwestii. W skład Sądu Najwyższej Instancji wchodził senatorowie i sędziowie pochodzący z nominacji, a komplet sędzący stanowiło siedem osób⁸.

Przedstawiony wyżej model sądownictwa najwyższego miał w założeniu swoim charakter tymczasowy. Jak często jednak, prowizoryczne urządzenie, przetrwało znacznie dłużej niż to pewnie przewidywano w momencie jego ustanawiania. Jednocześnie zaś zaszły nieodwracalne zmiany w podstawowych zasadach ustroju sądowego, wykształconego w dobie Księstwa Warszawskiego. System dwóch merytorycznych instancji sądowych i trzeciej kasacyjnej został wyraźnie zachwiany, a postępowanie przed instancją kasacyjną nabrało cech rewizyjnych⁹.

III

Kolejne zmiany w sądownictwie najwyższym, nie odchodzące zresztą od zasad ustalonych w latach 1814 i 1815, były następstwem upadku powstania listopadowego. Dotychczasowy Sąd Najwyższej Instancji, złożony między innymi z senatorów, naturalną koleją rzeczy przestał funkcjonować wraz z zaprzestaniem działalności przez sejm.

Obudziło to w sferach sądowniczych Królestwa pewne nadzieje na

⁷ CGIAL, F. 869, op. 1, nr 605 (1866); A. Suligowski, *O reformie sądowej w Królestwie Polskim*, Warszawa 1875, s. 3.

⁸ DPXW, tom dodatkowy, s. 22 i n.; A. Heylman, *O sądownictwie...*, s. 90 - 91; Biblioteka Jagiellońska (BJ), rkps 5009/III (papiery po R. Hube): „O organizacji sądownictwa dla Królestwa Polskiego”.

⁹ Por. W. Sobociński, *Zapomniane prawo...*, s. 116 - 117.

przywrócenie najwyższej instancji sądowej charakteru czysto kasacyjnego. Przygotowany w końcu 1831 r. projekt nowej organizacji Sądu Najwyższej Instancji, w art. 4 zakładał rozpatrywanie przez ten sąd spraw w trybie kasacyjnym. Projekt został przedstawiony 29 grudnia 1831 r. (10 stycznia 1832 r.) przez gen. Kosseckiego (członek Rządu Tymczasowego odpowiedzialny za resort sprawiedliwości) na posiedzeniu Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego, gdzie wywołał burzliwą dyskusję¹⁰. Ostatecznie Rząd Tymczasowy postanowił projekt w brzmieniu Komisji Rządowej Sprawiedliwości, bez żadnych zmian, przedstawić do zatwierdzenia cesarskiego¹¹. Na polecenie cesarza Minister Sekretarz Stanu Królestwa hr. Stefan Grabowski przekazał na początku roku 1832 projekt Komitetowi do spraw Królestwa Polskiego, który jednak „— — po uprzednim rozpatrzeniu projektu znalazł w owym czasie właściwym przedmiot ów odłożyć do bliższego rozpatrzenia do czasu, aż pozostałe działy zarządu cywilnego w Królestwie otrzymają odpowiedni do aktualnej sytuacji kraju bieg i kierunek”¹². W ten sposób w Petersburgu uchylono się od merytorycznej decyzji, nie chcąc stwarzać faktów dokonanych przed ogłoszeniem statutu organicznego.

Jak się wkrótce okazało, statut organiczny z 1832 r. z niewielkimi odchyleniami przyjmował system sądownictwa przewidziany w konstytucji 1815 r., a nawiązujący częściowo do sądownictwa przedrozbiorowego. Jego przepisy w tej materii, podobnie jak przepisy konstytucji 1815 r. nie miały praktycznego znaczenia.

Brak jednak od kilku miesięcy najwyższej instancji sądowej i wynikające z tego zahamowanie w normalnym biegu spraw, zmusiły władze rządowe w Warszawie do czynienia prób tymczasowego choćby zaradzenia sytuacji. W tym celu Rząd Tymczasowy postanowieniem z 2/14 lutego 1832 r.¹³ upoważnił sędziów ze składu Sądu Najwyższej Instancji, aby w komplecie 7-osobowym rozpatrywali rekursy, ale tylko co do ich przyjęcia lub odrzucenia. Następnie, dwoma postanowieniami Rady Administracyjnej Królestwa z 13/25 kwietnia 1832 r.¹⁴ i z 4/16 listopada

¹⁰ Wyciąg z protokołu Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego na posiedzeniu 29 XII 1831/10 I 1832 — CGIAL, F. 1170, op. T. XVI, nr 25 (1832), k. 2 - 4 — „O projekcie nowego ustroju Suda Wierchownoy Instancji [kassacyjnego suda] Carstwa Polskiego”. Głównym w łonie Rządu Tymczasowego oponentem przywrócenia czystej formy kasacyjnej był gen. Józef Rautenstrauch, uważający iż celem głównym winno być przyspieszenie wymiaru sprawiedliwości i dlatego — — należało by przyznać najwyższej instancji prawo ostatecznego decydowania w tych wszystkich przypadkach, gdzie sens przepisu prawnego nie pozostawia żadnych wątpliwości, a pozostaje tylko zastosować artykuły prawa jednomyślnie rozumianego.

¹¹ Ibidem, k. 4.

¹² Ibidem, k. 5.

¹³ Dziennik Praw Królestwa Polskiego (DPKP), t. 13, s. 306.

¹⁴ DPKP, t. 13, s. 427.

1832 r.¹⁵, tenże sam komplet uzyskał prawo rozstrzygania tzw. sporów illacyjnych i spraw dyscyplinarnych urzędników sądowych.

Wspomniany wyżej projekt Komisji Sprawiedliwości z 1831 r. powtórnie znalazł się na porządku obrad Komitetu do spraw Królestwa Polskiego 23 listopada 1832 r. (st. stylu)¹⁶. I tym razem Komitet nie zajął jednoznacznego stanowiska i uchylając się od merytorycznej decyzji¹⁷ wnioskował, aby projekt zwrócić Namiestnikowi Królestwa do szczegółowego rozpatrzenia przez Radę Stanu i przedstawienia w swoim czasie i we właściwym trybie do decyzji cesarskiej. Jednocześnie Komitet zalecał Namiestnikowi „— aby wszedł w bliższe rozpatrzenie, czy nie trzeba dla zapobiegnięcia nagromadzeniu spraw, urządzić jakikolwiek organ tymczasowy, którego działalność ustanie jednocześnie z tym, gdy będzie wydane postanowienie o Sądzie Najwyższej Instancji”. Wnioski Komitetu uzyskały zatwierdzenie cesarskie w dniu 13 grudnia 1832 r. (st. stylu)¹⁸, a 15 grudnia 1832 r. (st. stylu) ks. W. Kocubej przy piśmie nr 48 przesłał Ministrowi Sekretarzowi Stanu do należytego wykonania wypis z protokołu Komitetu i projekty zreformowania Sądu Najwyższej Instancji¹⁹.

Taka była geneza postanowienia Rady Administracyjnej z dnia 27 grudnia 1832 r. (8 stycznia 1833 r.)²⁰, upoważniającego tymczasowo 7-osobowy komplet sędziów najwyższej instancji do wykonywania wszelkich atrybucji byłego Sądu Najwyższej Instancji. Nowe tymczasowe rozwiązanie kwestii sądownictwa najwyższego w sprawach cywilnych nie różniło się, poza składem sądzącym, od modelu z okresu konstytucyjnego Królestwa, a jego „tymczasowość” trwać miała bez mała przez 10 lat.

Najbliższe lata przyniosły też dalsze zmiany w kompetencjach Sądu Apelacyjnego. Sąd ten, będący do roku 1814 wyłącznie sądem II instancji w sprawach cywilnych, następnie uzyskał kompetencje kasacyjno-rewi-

¹⁵ DPKP, t. 15, s. 37.

¹⁶ CGIAL, F. 1170, op. T. XVI, nr 25 (1832), k. 5 - 12 — protokół posiedzenia Komitetu do spraw Królestwa Polskiego z 23 XI 1832 r.

¹⁷ Ibidem: — projekty bliżej rozpatrzone mogą być obecnie, gdy Rada Administracyjna i Rada Stanu Królestwa otrzymują właściwą im organizację w oparciu o zasady które zostały już Najwyżej zatwierdzone. Niezależnie od tego, że projekt ten jako przedmiot ustawodawczy koniecznie winien być zwrócony do właściwego rozpatrzenia przez tę Radę, nasuwa się ponadto i to przekonanie, że prawidła zawarte w projekcie ustalone były w czasie funkcjonowania Rządu Tymczasowego Królestwa, kiedy poprzednia jego karta konstytucyjna nie była zastąpiona przez podstawowe postanowienia zawarte w Najwyżej дарowanym potem Królestwu statucie organicznym; w obecnym stanie sprawy, przy bliższym rozpatrzeniu może się okazać, że wymagają one odpowiednich zmian.

¹⁸ Adnotacja na pierwszej stronie protokołu: „Wysoczajsze aprobowan dekabria 13. 1832 g.”, ibidem, k. 5.

¹⁹ Ibidem, k. 13.

²⁰ DPKP, t. 15, s. 59; A. Heylman, O sądownictwie..., s. 56.

zyjne w sprawach karnych, a od 1834 r. stał się dodatkowo też sądem II instancji w sprawach karnych, które dotychczas rozstrzygały w pierwszej i ostatniej instancji sądy kryminalne²¹.

Komisja Rządowa Sprawiedliwości w końcu 1833 r. wystąpiła z projektem postanowienia przyznającego prokuratorom prawo odwołania od wyroków (protestu) we wszystkich sprawach karnych. Na posiedzeniu Rady Stanu Królestwa 7 i 19 października 1833 r. Namiestnik powołał komisję spośród członków Rady dla rozpatrzenia projektu i przedstawienia wniosków²². Wnioski komisji zostały przyjęte przez Radę Stanu na posiedzeniach 25 XI, 7 XII i 4/16 XII 1833 r.²³ Wymagało to jednoczesnego opracowania trybu postępowania we wszystkich tych sprawach, które dotychczas sądzone w pierwszej i ostatniej instancji przez sądy kryminalne, mogły się teraz stać przedmiotem odwołania, wniesionego przez prokuratora lub podsądnego. Rada stanęła na stanowisku powierzenia atrybucji drugiej instancji w tych sprawach Sądowi Apelacyjnemu w jego odrębnym 5-osobowym Wydziale Karnym, odwołania zaś w trybie kasacyjnym od wyroków tego Wydziału rozpatrywać miał komplet 7-osobowy Sądu Apelacyjnego, z wyłączeniem z niego sędziów orzekających w II instancji²⁴.

Z rozkazu cesarskiego projekt Komisji Rządowej Sprawiedliwości, wnioski komisji wyłonionej z Rady Stanu oraz protokół Rady Stanu, przekazane zostały przez Ministra Sekretarza Stanu — Komitetowi do spraw Królestwa Polskiego, który rozpatrzył je na dwóch kolejnych posiedzeniach: 20 marca i 13 kwietnia (st. stylu) 1834 r.²⁵ Komitet „— — mając na uwadze opinię Generała Feldmarszałka Księcia Warszawskiego, że jeszcze w niedalekiej przeszłości przestępcy, których udział w działaniach naruszających spokój kraju nie wzbudzał żadnych wątpliwości, byli przez niższe sądy uwalniani z braku dowodów — —”²⁶, uznał zasadność dyskutowanego projektu i postanowił go przedstawić razem z dziennikiem swych posiedzeń do zatwierdzenia cesarskiego. Mikołaj II przedstawione dokumenty zatwierdził 1 maja 1834 r. (st. stylu)²⁷, a 4/16 czerwca 1834 r.

²¹ A. Suligowski, o. c., s. 3.

²² CGIAL, F. 1170, op. XVI, nr 59 (1833), k. 13 - 20. W skład Komisji weszli ks. Jabłonowski, hr. A. Ostrowski i A. Wyczehowski. Komisja zaproponowała, aby prokuratorom przyznać prawo protestu tylko przy przestępstwach cięższych i przestępstwa te taksatywnie wyliczyła. Ponadto uznała, iż prokurator może protestować do sądu wyższego od decyzji i wyroków sądu niższego zwalniających oskarżonego od sądu, uniewinniających lub orzekających karę niższą od przewidzianej prawem, wreszcie, gdy wnioski prokuratora nie zostały uwzględnione.

²³ Ibidem, k. 20.

²⁴ Ibidem, k. 20 - 23.

²⁵ Ibidem, k. 10 i n.

²⁶ Ibidem, k. 24.

²⁷ Ibidem, k. 47 - 48. — Pismo hr. Nesselrode do Ministra Sekretarza Stanu hr. Grabowskiego z 4 maja 1834 r.

podpisane zostało postanowienie cesarskie wprowadzające w życie proponowane zmiany w postępowaniu karnym i kompetencjach Sądu Apelacyjnego²⁸.

Tym samym liczba sądów w pionie sądownictwa karnego uległa powiększeniu, albowiem w nowym systemie instancyjnym funkcjonowało 5 rodzajów sądów: sąd policji prostej, sąd policji poprawczej, sąd kryminalny, sąd apelacyjny w komplecie 5-osobowym i sąd apelacyjny w tzw. wydziałach kasacyjnych, zastępujący w sprawach karnych sąd kasacyjny. Jednocześnie nastąpiło połączenie sądownictwa karnego i cywilnego na szczeblu Sądu Apelacyjnego, dotychczas występujące tylko na najniższym szczeblu sądownictwa — w sądzie pokoju, którego wydziałem był sąd policji prostej.

Postanowienie z 4/16 czerwca 1834 r., wynikające z ogólnych tendencji polityki carskiej w Królestwie w „okresie paskiewiczowskim”, prowadziło do zaostrzenia represji karnej w określonych rodzajach przestępstw²⁹ i jako takie było konsekwencją upadku powstania listopadowego. Dał temu wyraz tak ks. Paskiewicz w cytowanej wyżej opinii, jak i pierwsze sformułowania postanowienia³⁰.

IV

Następne zmiany w ustroju sądów wyższych instancji, godzące najśmiej w sądową odrębność Królestwa, miały miejsce na początku lat czterdziestych. Ukazem cesarskim do Namiestnika z dnia 6/18 września 1841 r.³¹ zniesiono w Królestwie Radę Stanu i Sąd Najwyższej Instancji, tworząc w ich miejsce IX i X departamenty warszawskie Rządzącego Senatu i ich Ogólne Zebranie. Ukaz ten był szczytowym punktem centralizacyjnej polityki władz cesarskich w stosunku do Królestwa, która wyraźnie na przełomie trzeciego i czwartego dziesiątka lat XIX w. nasiliła się³².

Na treść zaś samego ukazu i wszystkich licznych aktów prawnych, które wydane zostały w jego następstwie, główny wpływ wywarł Paskiewicz. Projekty ich zostały bowiem przygotowane w Warszawie przy pomocy miejscowych organów Królestwa, a podstawową pracę w tym zakresie wykonali: Mikołaj Starynkiewicz i Ignacy Turkułł. Tym samym

²⁸ DPKP, t. 16, s. 53 i n.

²⁹ Zbrodnie obrazy religii, buntu, rozruchów, gwałtu publicznego, fałszowania pieniędzy, morderstwa, podpalenia, rabunku i dania zbrodniarzowi pomocy oraz występki przeciw bezpieczeństwu powszechnemu kraju i spokojowi publicznemu, przeciw porządkowi publicznemu i urządzeniom krajowym, wyrabianie broni zakazanej itp. — art. 3 postanowienia.

³⁰ „— zapobiegający szkodliwemu pobłażaniu przestępnym”.

³¹ DPKP, t. 27, s. 330 i n.

³² W. Sobociński, *Zapomniane prawo...*, s. 123.

rola organów urzędujących w Petersburgu w dziele przygotowania i przeprowadzenia tej ważnej reformy została sprowadzona niemal do zera³³. Poprawki w przedstawionych projektach dokonane w Petersburgu miały charakter redakcyjny i formalny, nie naruszały w niczym ich podstawowych zasad³⁴.

Ukaz z 4/18 września 1841 r. przekazywał Ogólnemu Zebraniu Warszawskich Departamentów Rządzącego Senatu kompetencje dotychczasowej Rady Stanu, z wyjątkiem rozpatrywania spraw budżetowych i sprawozdań z działalności poszczególnych Komisji Rządowych. W kwestiach trybu postępowania w Ogólnym Zebraniu i w jego znoszeniu się z innymi władzami, pozostawiono moc obowiązującą przepisów regulujących te sprawy w Radzie Stanu. Ogólnemu Zebraniu przewodniczył Namiestnik. IX departament Rządzącego Senatu wszedł w atrybucje Sądu Najwyższej Instancji i miał ostatecznie rozstrzygać sprawy cywilne w oparciu o przepisy ustalone dla Sądu Najwyższej Instancji. Od jego wyroków nie służyła żadna możliwość odwołania. Departament X miał rozpatrywać sprawy kryminalne, stosując w tej materii do czasu ukazania się nowej kodyfikacji karnej, dotychczas obowiązujące przepisy.

Przepisy ukazu dawały Namiestnikowi bardzo szerokie kompetencje w zakresie kształtowania personalnego składu najwyższej instancji sądowej w Królestwie. Poza przewodnictwem w Ogólnym Zebraniu Namiestnik przedstawiał cesarzowi kandydatów na przewodniczących w departamentach i ich wydziałach oraz wysuwał kandydatów na senatorów i członków Senatu do poszczególnych departamentów³⁵. Wreszcie art. 12 ukazu zobowiązywał Namiestnika do przygotowania projektów aktów prawnych rozwijających zasady zawarte w jego artykułach. Do tego czasu Rada Administracyjna postanowieniem z 23 września (5 października) 1841 r.³⁶ wstrzymała rozwiązanie Sądu Najwyższej Instancji i upoważniła go do dalszego sądzenia spraw w dotychczasowym trybie.

³³ Ibidem, s. 123 - 124; M. Szczerbatow, *Rządy księcia Paskiewicza w Królestwie Polskim* (1832 - 1847), Warszawa 1900, s. 214 i 221.

³⁴ AGAD Warszawa, Akta Sekretariatu Stanu (ASS), nr 15, plik 4, k. 62 — nie datowany (prawdopodobnie marzec 1842 r.) list R. Hubego do Dyrektora Głównego Komisji Rządowej Sprawiedliwości Kosseckiego: „W tych dniach nareszcie przedstawioną została organizacja Senatu Warszawskiego Radzie Państwa. Długo czekano na Radcę Starynkiewicza. Nareszcie pokazał organizację i po kilku konferencjach konfidenccjonalnych z hr. Paninem i panem Błudowem ostatecznie projekt poprawił. Ci, którzy projekt widzieli w Warszawie utrzymują, iż Pan Starynkiewicz zupełnie go prawie przerobił, jednak tylko pod względem formy i redakcji. Zdaje się, że życzeniem jego było zbliżyć redakcję ile być może do rosyjskich postanowień w Swodzie zawartych. Tutaj ile wiem nie wprowadzono w projekt żadnych prawie stanowczych zmian. Udzielone przez JOX Namiestnika objaśnienia w zupełności wszystkich zaspokoili i utrzymały projekt w jego zasadach”.

³⁵ Art. art., 5, 7 i 9 ukazu. Patrz także M. Szczerbatow, o. c., s. 224 - 225.

³⁶ DPKP, t. 27, s. 346 i n.

Prace nad przygotowaniem szczegółowych aktów prawnych rozwijających zasady ukazu z 6/18 września 1841 r. prowadzone były w Warszawie intensywnie, bowiem już w marcu 1842 r. projekty ustawy o warszawskich departamentach Rządzącego Senatu i o ich ogólnym zebraniu, postanowienia o sposobie zanoszenia i rozpoznawania skarg na wyroki mocą ostatniej instancji dotąd wydawane i etatu kancelarii warszawskich departamentów Senatu zostały wniesione pod obrady Departamentu do spraw Królestwa Polskiego Rady Państwa. Rozpatrzeniu tych projektów poświęcone było posiedzenie Departamentu do spraw Królestwa Polskiego w dniu 19 marca 1842 r. (st. stylu)³⁷, w którym wziął udział Paskiewicz. On też referował zasady nowej organizacji najwyższych instancji sądowych w Królestwie Polskim oraz przedstawił obszerną charakterystykę dotychczasowej organizacji sądownictwa najwyższego i wytknął jej wady i nieprawidłowości funkcjonowania. Sprowadzały się one do czterech podstawowych punktów³⁸.

1. Tryb postępowania w sprawie przyjęcia bądź odrzucenia skargi, obowiązujący w Sądzie Najwyższej Instancji i w wydziałach kasacyjnych Sądu Apelacyjnego, nie dawał gwarancji obiektywności decyzji. Sąd przyjmował bądź odrzucał skargę na posiedzeniu niejawnym, w oparciu o referat lub szczegółową notatkę jednego z sędziów (referenta). Referat nie był udostępniany stronom ani ich obrońcom.

2. Przy Sądzie Najwyższej Instancji i wydziałach kasacyjnych Sądu Apelacyjnego nie było ustanowionych prokuratorów.

3. Tryb postępowania sądowego, oparty na pomieszaniu różnorodnych zasad sądów: rewizyjnego i kasacyjnego, w rzeczywistości nie stwarzał warunków należytego wykonywania ani jednej, ani drugiej funkcji. Prowadził on do tego, że np. wydziały Sądu Najwyższej Instancji, niezależne od siebie i nawet dla rozstrzygania najpoważniejszych spraw nigdy się nie łączące, podejmowały często decyzje sprzeczne ze sobą pod względem wykładni i zastosowania przepisów prawnych.

4. Swoisty, obowiązujący w Sądzie Najwyższej Instancji tryb postępowania sądowego, według którego ta sama sprawa rozpatrywana była raz w trybie kasacyjnym i raz w rewizyjnym, prowadził nieuchronnie do nadmiernej powolności w rozstrzyganiu spraw przez sąd.

Konsekwentnie do tego Paskiewicz uznał zaповiedź artykułu 3 ukazu z 6/18 września 1841 r. o zastosowaniu do rozstrzygania spraw w IX departamencie Senatu praw i przepisów ustanowionych dla byłego Sądu Najwyższej Instancji, za niemożliwą do utrzymania³⁹.

³⁷ CGIAL, F. 1160, op. 5, nr 6 (1842), k. 215 - 229.

³⁸ Ibidem, k. 223 - 225.

³⁹ „— Książę Warszawski na podstawie wyżej przedstawionych rozważań uważa, że obowiązujący w Izbie Sądu Najwyższego porządek postępowania sądowego i prawa, których był on następstwem, nie mogą służyć za podstawę do stwo-

W miejsce tego proponował likwidację obowiązującej dotychczas w najwyższym sądownictwie Królestwa zasady przyjmowania skarg w trybie kasacyjnym. W parze z tym pójść powinno usunięcie możliwości wnoszenia skarg na decyzje i wyroki wszystkich sądów, a senat miałby rozpatrywać jedynie skargi zakładane od wyroków sądów drugiej instancji. W ten sposób oba warszawskie departamenty, analogicznie do pozostałych sądowych departamentów Rządzącego Senatu, stałyby się najwyższym sądem rewizyjnym w sprawach cywilnych i karnych, a nadzór nad przestrzeganiem zasad postępowania sądowego i jednolitością orzecznictwa sprawowałiby ustanowieni w departamentach i w ogólnym ich zebraniu prokuratorzy naczelni (oberprokuratorzy) ⁴⁰.

Uznawszy zasadność argumentacji Paskiewicza, Departament do spraw Królestwa Polskiego Rady Państwa postanowił rozpatrywane projekty przyjąć pod względem merytorycznym i redakcyjnym i przedłożyć je wraz z projektami etatów do zatwierdzenia cesarskiego ⁴¹.

Projekty zostały pod naciskiem Paskiewicza, który wstrzymał swój powrót do Warszawy do czasu ich zatwierdzenia, przedłożone cesarzowi w przyspieszonym trybie już 25 marca, a więc na kilka dni przed stałym dniem przedstawień kancelarii państwowej ⁴². Następnego dnia, 26 marca, wszystkie przedstawione przez Paskiewicza i przyjęte przez Departament do spraw Królestwa Polskiego projekty uzyskały zatwierdzenie cesarskie ⁴³.

Podpisana 26 marca 1842 r. ustawa organiczna warszawskich departamentów Rządzącego Senatu ⁴⁴ powierzała IX departamentowi rozpoznawanie spraw cywilnych z odwołań od wyroków Sądu Apelacyjnego, wydanych w drugiej instancji. Wyrok Sądu Apelacyjnego mógł być zaskarżony w oparciu o te same zasady, które obowiązywały przy odwołaniach od wyroków pierwszej instancji do Sądu Apelacyjnego. Podobnie X departament rozpatrywał sprawy karne z odwołań od wyroków Sądu Apelacyjnego, wydanych w drugiej instancji.

Tym samym warszawskie departamenty Rządzącego Senatu stały się trzecią zwyczajną instancją sądową, a od ich wyroków nie służyła już żadna możliwość odwołania ⁴⁵.

zenia we wspomnianym Departamencie Senatu gwarancji szybkiego i prawidłowego rozpatrywania spraw" (ibidem, k. 225).

⁴⁰ Ibidem, k. 226 - 227.

⁴¹ Ibidem, k. 228 - 229.

⁴² Ibidem, k. 215 — notatka sekretarza państwa, barona M. Korfa.

⁴³ Ukaz cesarski do Rządzącego Senatu z 26 III 1842 r. i reskrypt do Namiestnika z tej samej daty — DPKP, t. 29, s. 286 i 292.

⁴⁴ DPKP, t. 29, s. 298 i n.

⁴⁵ Zasada ta jednoznacznie sformułowana w art. 3 ukazu z 6/18 IX 1841 r. i art. 61 ustawy z 26 III 1842 r., została przypomniana przez Ogólne Zebranie warszawskich departamentów w wyroku z 14/26 lutego 1852 r.: „Samo z siebie wynika, że wyroki Departamentu żadnemu dalszemu rozpoznawaniu nie ulegają i że żadne

Wprowadzona wraz z senatem zasada trzech instancji sądowych w sprawach cywilnych i karnych, pociągnęła za sobą konieczność zmian w dotychczasowych kompetencjach sądów niższych. Prostem jej następstwem było jednocześnie odebranie niższym sądom cywilnym i karnym prawa sądzenia spraw i orzekania w pierwszej i zarazem ostatniej instancji. Od tej pory wszystkie sprawy mogły przechodzić przez dwie lub trzy instancje sądowe⁴⁶. Postanowienie o sposobie zanoszenia i rozpoznawania skarg na wyroki mocą ostatniej instancji dotąd wydawane, z 26 marca 1842 r.⁴⁷, ściśle określiło zasady nowego trybu instancji w sądownictwie Królestwa.

W sprawach cywilnych od wyroków sądów pokoju w wydziałach spornych, wydawanych dotychczas w pierwszej i ostatniej instancji, wprowadzono możliwość odwołania do trybunałów cywilnych, które sądziły ostatecznie. W sprawach jednak posesoryjnych i takich, w których wartość przedmiotu sporu przekraczała 240 rb. srebrem, trybunał cywilny orzekał jedynie w drugiej instancji, z prawem odwołania się od jego wyroków do Sądu Apelacyjnego, orzekającego ostatecznie.

Od wyroków trybunałów cywilnych i trybunału handlowego, wydawanych dotąd w ostatniej instancji, strony mogły odwoływać się do Sądu Apelacyjnego, który w sprawach o wartości przedmiotu sporu do 600 rb. srebrem, lub o nieruchomości przynoszącą roczny dochód do 30 rb. srebrem, orzekał ostatecznie. W pozostałych, od jego wyroków służyło odwołanie do trzeciej instancji — Senatu.

W sądownictwie karnym system dwuinstancyjności pozostawiono jedynie w stosunku do spraw drobnych, sądzonych dotychczas w pierwszej i ostatniej instancji przez sądy policji prostej. Sąd policji poprawczej orzekał teraz w tych sprawach jako instancja druga ostatecznie. We wszystkich natomiast pozostałych kategoriach spraw karnych od roku 1842 obowiązywał system trzech instancji. Od spraw rozstrzyganych dotychczas w drugiej i ostatniej instancji przez sądy policji poprawczej i sądy kryminalne, służyło odwołanie odpowiednio do sądów kryminalnych i Sądu Apelacyjnego, orzekających w trzeciej instancji ostatecznie. Natomiast w sprawach rozstrzyganych przez sądy kryminalne w pierwszej i ostatniej instancji, tzn. nie objętych przepisami postanowienia z 4/16 czerwca 1834 r.⁴⁸, dopuszczono możliwość odwołania do Sądu Apelacyjnego, a od jego wyroków, wydanych w drugiej instancji, do Senatu.

W postępowaniu przed Senatem zrezygnowano z zasad jawności i pu-

od nich odwołanie, ani drogą apelacji, ani rekursu miejsca mieć nie może". — Patrz: „Dziennik Wyroków Ogólnego Zebrania Warszawskich Departamentów Rządzącego Senatu w sporach jurysdykcyjnych od r. 1852, Warszawa 1858, s. 3-8.

⁴⁶ Małkowski, Wyjaśnienie projektu organizacji sądowej w Królestwie Polskim, w drukarni Gazety Polskiej [1870], s. 9.

⁴⁷ DPKP, t. 29, s. 348 i n.

⁴⁸ Patrz przypis 28.

bliczności posiedzeń sądowych, dopuszczając na rozprawę jedynie osoby „— — które by otrzymały szczególne pozwolenie od przewodniczącego”.

Ustawa składała nadzór nad przestrzeganiem zasad procedury sądowej i jednolitością orzecznictwa w warszawskich departamentach senatu w ręce Dyrektora Głównego Komisji Rządowej Sprawiedliwości, który funkcję tę wykonywał przez podporządkowanych mu prokuratorów naczelných, urzędujących w każdym departamencie i w ogólnym ich zebraniu ⁴⁹.

W świetle braku jakiegokolwiek stosunku podporządkowania dyrektora Głównego Komisji Rządowej Sprawiedliwości od ministra sprawiedliwości Cesarstwa, rozwiązanie takie stanowiło gwarancję całkowitej niezależności i odrębności warszawskich departamentów senatu w dziedzinie orzecznictwa. W parze zaś z poważnymi uprawnieniami Namiestnika w sferze spraw personalnych warszawskich departamentów ⁵⁰, praktycznie czyniło je też niezależnymi organizacyjnie od senatu rosyjskiego. Ujawniła się tu dbałość Paskiewicza o możliwie największe ograniczenie wpływu organów petersburskich na działalność warszawskich departamentów senatu, widoczna zresztą już w momencie przygotowywania projektów aktów prawnych, powołujących do życia tę instancję sądową.

Departament IX (cywilny) dzielił się na dwa wydziały, zaś w departamencie X powołanie wydziałów uzależniono od ilości spraw.

Wyroki senatu były ostateczne, gdy zapadały w komplecie 6-osobowym jednomyślnie lub większością kwalifikowaną 2/3 głosów, ale wtedy tylko zgodnie z wnioskiem prokuratora. Niespełnienie tych warunków w departamencie cywilnym prowadziło do powtórnego rozpatrzenia sprawy w składzie powiększonym o 5 członków z innego wydziału. W departamencie karnym komplet zaś powiększano pięciu członkami jednego z wydziałów departamentu cywilnego. W tak powiększonym komplecie wyrok mógł zapadnąć już zwykłą większością głosów, nawet, gdy był przeciwny wnioskowi prokuratora ⁵¹.

W całym składzie poszczególnych departamentów rozpatrywano sprawy wyższych urzędników sądownictwa, obwinionych o wykroczenia w urzędowaniu oraz sprawy większej wagi, które Namiestnik na wniosek prokuratora naczelnego, złożony za pośrednictwem Dyrektora Głównego Komisji Rządowej Sprawiedliwości, polecił sądzić w całym składzie departamentu ⁵².

⁴⁹ Artykuły 17 i 18 ustawy. Było to dokładne nawiązanie do wzorów rosyjskich, gdzie w każdym z ośmiu departamentów Rządzącego Senatu (5 w Petersburgu i 3 w Moskwie) urzędował „Ober-prokurator” podporządkowany Ministrowi Sprawiedliwości jako „Generał — prokuratorowi”.

⁵⁰ Patrz art. 2, 3, 5, 8, 30 ustawy z 26 marca 1842 r.

⁵¹ Ibidem, art. art. 49 - 55, 73 i 74.

⁵² Ibidem, art. art. 56, 65 i 74. W departamencie X do czasu podzielenia go na wydziały, sprawy takie miał rozpatrywać skład powiększony o 5 członków jednego z wydziałów departamentu cywilnego.

Akty prawne podpisane przez cesarza 26 marca 1842 r. nie zostały od razu wprowadzone w życie. W dniu ich ogłoszenia w dzienniku praw, Rada Administracyjna Królestwa postanowieniem z 25 lipca (6 sierpnia) 1842 r.⁵³ uznała, iż ze względu na rozpoczęte ferie sądowe otwarcie warszawskich departamentów senatu nie może nastąpić wcześniej, jak z początkiem października i przedłużyła do tego momentu funkcjonowanie Sądu Najwyższej Instancji i wydziałów kasacyjnych Sądu Apelacyjnego.

Namiestnik zaś w postanowieniu z 8/20 września 1842 r., zawierającym przepisy przechodnie dla przeniesienia spraw z tych sądów do IX i X departamentu⁵⁴, ustalił termin otwarcia warszawskich departamentów senatu na dzień 20 września (2 października) 1842 r. Z tą datą weszły w życie ustawa i postanowienie z 26 marca 1842 r., a Sąd Najwyższej Instancji i wydziały kasacyjne Sądu Apelacyjnego zostały ostatecznie *zniesione*.

Wprowadzenie w departamentach senatu zakazu przedstawiania przez strony nowych okoliczności i dowodów nie podnoszonych w postępowaniu przed Sądem Apelacyjnym oraz ograniczenie ilości pism obrończych do jednego od każdej strony, miało przyspieszyć postępowanie i nie dopuścić do przewlekania spraw⁵⁵. Jednak zwiększenie liczby instancji w sądownictwie Królestwa do trzech (a w praktyce — przy przechodzeniu sprawy w departamentach do rozpatrzenia przez komplet powiększony — do czterech) prowadziło w konsekwencji do nadmiernego nagromadzenia spraw w senacie. Już w pierwszym okresie funkcjonowania warszawskich departamentów senatu powstała potrzeba utworzenia w IX departamencie dodatkowego wydziału. Ukazem carskim z 16/28 lutego 1843 r.⁵⁶ został ustanowiony dla osądzenia zaległych spraw w IX departamencie wydział tymczasowy, a określenie zakresu jego czynności pozostawiono Namiestnikowi. Namiestnik postanowił 10/22 marca 1843 r., iż do wydziału tymczasowego przeniesiona zostanie 1/5 spraw znajdujących się na wokandach I i II wydziału. Termin otwarcia wydziału tymczasowego wyznaczono na 15/27 marca 1843 r., a posiedzenia swe odbywać miał on 3 razy tygodniowo, w sali posiedzeń X departamentu⁵⁷.

⁵³ DPKP, t. 30, s. 184 i n.

⁵⁴ DPKP, t. 30, s. 240 i n.

⁵⁵ Art. art. 38 i 45 ustawy z 26 III 1842 r. Patrz także: W. Sobociński, *Zapomniane prawo...*, s. 117. Departamenty senatu były czystą instancją rewizyjną: „W Senacie, jako władzy rewizyjnej, mającej rozpoznawać spór podług stanu, jaki był w chwili przedstawienia go Sądowi Apelacyjnemu, nie wolno jest składać nowych dowodów”. Głos naczelnego prokuratora IX departamentu Rządzącego Senatu, Rzeczywistego Radcy Stanu — Chwaliboga z powodu otwarcia posiedzeń po feriach, czytany w Warszawie dnia 1/13 września 1873 r. (odbitka z Dziennika Warszawskiego, s. 28).

⁵⁶ Zbiór ukazów, postanowień i rozporządzeń dotyczących sądownictwa w Królestwie Polskim od dnia 6/18 września 1841 r., t. 1, Warszawa [1845], s. 267.

⁵⁷ Ibidem, s. 269 i n. Wydział tymczasowy zwinęty został postanowieniem cesarskim 29 lutego (12 marca) 1844 r. — ibidem, s. 275.

Pierwsze trzy lata działalności IX departamentu wykazały, że z jednej strony rozpatrywał on znacznie więcej spraw niż Sąd Najwyższej Instancji w ostatnim trzyleciu swego funkcjonowania, z drugiej zaś — że nie pozostawiał prawie w ogóle na przyszły rok spraw nie załatwionych. Dowodzi tego poniższe zestawienie ⁵⁸:

Sąd Najwyższej Instancji

Rok	Rozpoznanych merytorycznie	Pozostało zaległych
1839	256	277
1840	126	296
1841	171	415
IX departament		
1843	939	17
1844	428	—
1845	517	—

Właśnie szczególne spiętrzenie spraw w 1843 r., będące najpewniej skutkiem przeniesienia do IX departamentu nie rozpatrzonych spraw ze zlikwidowanego Sądu Najwyższej Instancji, wpłynęło na decyzję powołania wydziału tymczasowego. Napływ zresztą spraw do senatu zwiększał się w latach następnych. Wydział tymczasowy funkcjonował w IX departamencie w roku 1856 ⁵⁹ i 1865 ⁶⁰, a w 1873 r. prokuratorzy naczelni obydwu departamentów wystąpili o utworzenia wydziałów tymczasowych ⁶¹.

Od powołania w 1842 r. aż do likwidacji warszawskich departamentów Rządzącego Senatu w lipcu 1876 r. ⁶², w zasadzie utrzymywała się tak w składzie ogólnego zebrania, jak i poszczególnych departamentów, zdecydowana przewaga senatorów i członków senatu polskiego pochodzenia. Wydaje się, że główna przyczyna tego, obok określonej polityki personal-

⁵⁸ Rkps BJ, nr 5009/III, fasc. 9 — nie podpisane i nie datowane uwagi o funkcjonowaniu sądownictwa Królestwa po wprowadzeniu warszawskich departamentów Senatu. Z treści wynika, że pochodzą z połowy 1846 r.

⁵⁹ Sądownictwo w Królestwie Polskim, magistratury sądowe, ich skład i etat płacy dla użytku wewnętrznego w r. 1856, Warszawa, s. 2-3.

⁶⁰ „Moskowskije Wiedomosti” nr 287 z 31 XII 1865 r., s. 1.

⁶¹ „Pomimo tego, że Senat z każdym rokiem większą liczbę sporów rozsądzał, napływ spraw nowych jeszcze w większym rośnie stosunku — w najwyższym zatwierdzonym rozkładzie kompletów na czas do nowego roku 1874 mieści się upoważnienie do utworzenia wydziału III czasowego (Głos Naczelnego Prokuratora IX Departamentu — —”, s. 6).

⁶² Rkps BJ, nr 5007, t. 12, k. 40.

nej Paskiewicza w pierwszych latach funkcjonowania warszawskich departamentów, tkwiła w całkowitej odrębności norm prawnych obowiązujących w Królestwie, od prawa Rosji. Odrębność ta w prawie karnym zanikła w 1847 r., ale w prawie cywilnym utrzymywała się do końca. Ponadto, do 1/13 września 1873 r. językiem urzędowym w obu warszawskich departamentach senatu był język polski⁶³. Nie mogło to pozostać bez wpływu na ich skład osobowy. Najlepszy dowód, że w momencie wprowadzenia do IX i X departamentu języka rosyjskiego, odeszli na emeryturę ze względu na brak jego znajomości: senator F. Skibicki i członkowie senatu — C. Bogdański, H. Woźnicki, N. Stępowski, P. Nowiński, K. Potocki, Pawłowski i A. Łysiński. Wielu z nich nie miało jeszcze pełnej wysługi lat⁶⁴.

W składzie ogólnego zebrania warszawskich departamentów Rządzącego Senatu znaleźli się w 1842 r. następujący senatorowie: hr. Potocki, hr. Ożarowski, hr. Walewski, gen. Włodek, Morawski, dwóch Wyczechowskich, ks. Jabłonowski, gen. Kurnatowski, Lubowidzki, Wolicki, Łubieński, Rostworowski, gen. Pisarew, Fenschave, Faltz i Storozenko. Naczelnym prokuratorem w ogólnym zebraniu był rzeczywisty radca stanu K. Brodowski⁶⁵. W poszczególnych zaś departamentach, jako członkowie senatu, zasiadali od 1842 r.: M. Rościszewski, K. Suchodolski, E. Hofman, J. Turski, I. Paschalski, Sz. Dziedzicki, H. Kaliński; od 1850 r. — K. Chwalibóg; od 1854 r. — T. Dziedzicki, K. Podgórski, M. Kosmowski, J. Strzeszewski, F. Skibicki; od 1855 r. — W. Rogoziński i W. Prądyński. Większość z nich wstąpiła do służby jeszcze w pierwszym dziesięcioleciu XIX w., a więc w epoce Księstwa Warszawskiego⁶⁶.

Podobnie, stanowiska naczelných prokuratorów i ich pomocników w obu warszawskich departamentach, obsadzone były przez Polaków. W IX departamencie pierwszym naczelnym prokuratorem mianowany został w 1842 r. członek Komisji Kodyfikacyjnej Królestwa Rolskiego w Petersburgu — D. This⁶⁷, od 1847 r. funkcję tę sprawował Jan Kanty Wołowski⁶⁸, a od 1864 r. — Hipolit Chwalibóg⁶⁹.

Pomocnikiem naczelnego prokuratora w IX departamencie był od 1843 r. Walenty Dutkiewicz. W departamencie X od 1850 r. naczelnym

⁶³ Głos Naczelnego Prokuratora IX Departamentu..., s. 1-2.

⁶⁴ Ibidem, s. 4.

⁶⁵ AGAD, Warszawskie Departamenty Rządzącego Senatu, nr 616, k. 1 — protokół pierwszego posiedzenia Ogólnego Zebrania w dn. 22 IX/4 X 1842 r.

⁶⁶ Sądownictwo w Królestwie Polskim, magistratury..., s. 1-5 (patrz dane o służbie — A. K.).

⁶⁷ CGIAL, F. 1254, op. 1, nr 7, k. 18; ASS, nr 15, plik 5, k. 1 (list Thisa do Kosseckiego z 28 III/9 IV 1842).

⁶⁸ Rkps BJ, nr 5011/III, fasc. 12, oraz: Sądownictwo w Królestwie Polskim, magistratury..., s. 3.

⁶⁹ Rocznik Sądowy na rok 1866, Warszawa s. 5.

prokuratorem był F. Rosiński⁷⁰, a od 1866 r. — A. Puchała, który rozpoczął pracę w X departamencie w 1842 r. jako referent⁷¹.

Warszawskie departamenty Rządzącego Senatu, powołane z myślą o likwidacji odrębności sądownictwa Królestwa Polskiego na najwyższym jego szczeblu, w praktyce zadania swego nie spełniły. Na przeszkodzie temu stanęła wspomniana wyżej odrębność prawa sądowego Królestwa Polskiego, stosowanego w orzecznictwie departamentów, w przeważającej części polski skład personalny obu departamentów i wreszcie wyznaczenie miejsca ich urzędowania w Warszawie. Związek warszawskich departamentów z Rządzącym Senatem rosyjskim był czysto formalny, w rzeczywistości sprowadzał się do nazwy.

Faktycznie więc, tzw. Senat warszawski był swego rodzaju sądem najwyższym Królestwa Polskiego.

Artur Korobowicz (Lublin)

ÉVOLUTION DE LA STRUCTURE DE LA JURIDICTION SUPRÊME DANS LE ROYAUME DE POLOGNE DANS LES ANÉES 1815 - 1876

R é s u m é

L'article présente les changements ayant eu lieu dans l'organisation de la juridiction suprême dans le Royaume de Pologne dans la période de 1815 à 1876. Cette juridiction était ce domaine de la vie publique qui s'opposait le plus longtemps aux tendances de russification. L'organisation judiciaire établie à l'époque du Duché de Varsovie, a gardé sa forme presque inaltérée jusqu'à la réforme judiciaire de 1876 — sauf l'organisation des cours suprêmes. L'organisation judiciaire du Royaume de Pologne était donc différente de celle de la Russie; elle était tout à fait particulière et indépendante.

Dans le Duché de Varsovie les fonctions de la cour de cassation étaient remplies par le Conseil d'État agissant en tant que la cour de cassation, tandis que chaque affaire, devait auparavant être jugée par deux instances. La chute du Duché de Varsovie a provoqué une transmission provisoire, dans les années 1814 et 1815, des compétences de la cour suprême à la Cour d'Appel dans les affaires pénales, cependant que pour les actions civiles on a créé la Cour de l'Instance Suprême. Ces cours pouvaient pourtant non seulement casser les jugements, mais également principe de deux instances judiciaires et de la troisième instance purement de cassation, a été visiblement ébranlé et la procédure dans la cour suprême a pris les traits de la révision. Cet état des choses s'est maintenu jusqu'à 1841. Il n'y avait que des modifications peu importantes après la chute de l'insurrection de novembre 1830; elles concernaient la composition de la Cour de l'Instance Suprême et les compétences de la Cour d'Appel.

Par l'ukase du tsar, datant de 1841, on a établi à Varsovie deux départements du Sénat Gouvernant de St. Pétersbourg, le IX-e Département (civil) et le X-e Département (pénal), qui sont devenus des cours suprêmes du Royaume. C'étaient des cours purement de révision et aucun appel de leurs jugements, n'était admis.

⁷⁰ Sądownictwo w Królestwie Polskim, magistratury..., s. 4.

⁷¹ Ibidem, s. 4; Rocznik Sądowy na rok 1866, s. 7.

Les Départements varsoviens du Sénat Gouvernant, institués par le tsar en vue de la liquidation du caractère particulier de l'organisation judiciaire du Royaume de Pologne n'ont pas rempli cette mission, à cause du droit particulier (Code Napoléon!) en vigueur dans le Royaume de Pologne, du personnel des Départements varsoviens, composé surtout des Polonais et du fait même que ces Départements ont été installés à Varsovie et non pas à St. Petersbourg. Dans le domaine de la jurisprudence et de l'organisation, ils ne dépendaient non plus du Sénat russe. Ils sont donc effectivement devenus des cours suprêmes du Royaume de Pologne.